

УДК 331.572.4

Т.В. Решитько, канд. екон. наук*Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення Міністерства праці та соціальної політики України та НАН України*

Проблеми розвитку сільських територій та зайнятості мешканців села

Стаття присвячена розгляду проблем соціального розвитку села та зайнятості сільського населення.

розвиток сільських територій, соціальна інфраструктура села, зайнятість сільського населення

Всебічний аналіз стану соціально-економічного розвитку сільських територій показав, що незважаючи на окремі позитивні зміни, досягнуті в результаті реформування аграрного сектору економіки, відбувається занепад та руйнація українського села. Стан сільського ринку праці характеризується загостренням проблем зайнятості та безробіття, низьким професійно-кваліфікаційним рівнем незайнятих осіб, відсутністю нових робочих місць для селян. Ці та інші факти становлять загрозу продовольчій безпеці країни, демографічному відтворенню селянства, створюють соціальну напругу на селі.

В сільській місцевості значно знизився рівень життя та доходів населення, (в сільському господарстві оплата праці є найнижчою серед галузей економіки) зросла чисельність осіб, що живуть за межею бідності, поглиблюється розрив між багатими і бідними, зникає, так остаточно і не сформувавшись так званий «середній клас», який би мав слугувати основою розвитку цивілізованого суспільства.

Проблемам зайнятості, сільського розвитку присвячено чимало наукових досліджень. Їх результати широко висвітлені у працях провідних українських вчених: С.І. Бандура, І.Ф. Гнибіденка, В.С. Дієсперова, Т.М. Кір'ян, А.М. Колода, Е.М. Лібанової, Т.П. Петрової, К.І. Якуби та інших авторів. Заслужують на увагу праці зарубіжних вчених: І.С. Маслової, Г.Е. Слезінгера, Дж. Кейнса, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта та інш.

Відаючи належне науковим розробкам зазначених вчених, їх основоположному внеску у вирішення питань зайнятості населення та розвитку територій, необхідно зазначити, що питання впливу розвитку сільських територій на зайнятість сільського населення все ще недостатньо вивчені та не отримали належного висвітлення як у науковій літературі, так і в нормативних матеріалах органів державної влади.

Тому метою статті є дослідження впливу стану розвитку сільських територій на зайнятість мешканців села та розробка дієвих заходів вирішення цієї проблеми.

Як показують дослідження, занепад сільської соціальної інфраструктури, відсутність робочих місць, елементарних культурно-побутових умов життя селян, низький розвиток сільських територій, недостатні умови для розвитку підприємництва на селі, сприяють відтоку сільського населення, особливо молоді, до міст і за кордон заради більш престижних заробітків та в пошуках кращої долі. Обмеженість виробничої сфери села сільським господарством, низький розвиток різних видів несільськогосподарської діяльності призводять до неможливості працевлаштування осіб, вивільнюваних із сільського господарства, без зміни місця проживання, а отже, сприяють обезлюдненню сільських територій.

Ці та інші умови призводять до деградації сільського населення, зростання злочинності, поширення пияцтва та наркоманії, руйнування сімей, збільшення чисельності самогубств і в кінцевому підсумку, до зменшення чисельності мешканців села.

Значні проблеми свого розвитку відчувають новостворені сільськогосподарські підприємства. Головна з них полягає у тому, що ці агроформування виявились нездатними створити достатню кількість робочих місць, забезпечити належну зайнятість та гідну заробітну плату селян. Це зумовлено самою природою діяльності таких приватних агроформувань. Їх засновники мають одну головну мету – забезпечити якомога більший прибуток від своєї діяльності. Взявши в оренду земельні та майнові паї селян, вони несуть перед ними, як правило, лише одну відповідальність – гарантувати орендну плату. До того ж власники землі передають її в оренду на короткий термін. За даними Держкомзему України, майже 88,0 % селян передають землю в оренду на строк до 5 років. Це не зацікавлює товаровиробника вкладати капітал для збереження та підвищення родючості землі. Він намагається за цей період отримати найбільший зиск від її використання. Інших зобов'язань, і в першу чергу, надання робочих місць, забезпечення гідних доходів, вирішення питань соціальної інфраструктури села (будівництва житла, доріг, надання різних послуг) тощо, вони на себе не беруть. І це все відповідає чинному законодавству України. Орендуючи землю, керівники агропідприємств не несуть відповідальності за стан та напрями її використання. Не вагаючись, підприємства скорочують обсяги трудомісткої та низькорентабельної сільськогосподарської продукції (тваринництва, птахівництва, овочівництва, садівництва тощо), оскільки виробляти її не вигідно, тому, що це призводить до зменшення прибутків, збільшення зарплатомісткості продукції, необхідності додаткових відрахувань до фондів соціального страхування, а отже, зростання собівартості продукції [1].

Інша справа, коли підприємство займається тільки рослинництвом. Типовим явищем є факти, коли взявши земельні паї в оренду, підприємці-орендарі тимчасово доставляють в село власну техніку, наймають механізаторів з інших населених пунктів, які обробляють землю. Навіть охоронців наймають з міст. Селяни - орендодавці ж участі в цих операціях майже не приймають. Отже, село та його мешканці залишаються, так би мовити, поза виробничими процесами. І як результат - відсутність робочих місць, занепад сільської соціальної інфраструктури [2].

В екстремальних умовах в Україні живе більше половини сільських безробітних, багатодітних та одиноких малозабезпечених сімей, недієздатних пенсіонерів, громадян без певних занять та місця проживання. Багато з них є кваліфікованими робітниками, спеціалістами, які не знайшли себе в нових ринкових умовах, поповнили лави „нових бідних” через відсутність попиту на робочу силу та занижену ціну на неї [3].

Актуальною є і соціальна сторона проблеми сільської зайнятості (табл. 1). Адже відсутність суб'єктів господарювання та робочих місць – це тільки половина проблеми. Друга половина полягає у занепаді українського села, а отже відсутності умов пристойного життя селян. Якщо навіть уявити, що робочі місця в сільській місцевості з'являться, то навряд чи вони приваблюватимуть мешканців села. Як показали дані суцільного обстеження сільських населених пунктів, які здійснював Держкомстат України, станом на 01.11.2005 р., 70 % сільських населених пунктів не мали на своїй території дитячих дошкільних закладів, 51 % з них (де є діти 7-17 років) не мали шкіл. Незадовільним є забезпечення сільських населених пунктів побутовим, медичним обслуговуванням, послугами зв'язку, радіо тощо. Значна частина показників, що характеризують рівень забезпечення послуг на селі, постійно знижується. Таке становище зумовлене, не тільки зменшенням суб'єктів соціальної інфраструктури, але й відсутністю будь-яких інших суб'єктів господарювання на селі (табл. 2). Із загального

числа сільських населених пунктів 13975, (або майже половина 49,0 %) не мали на своїй території будь-яких суб'єктів господарської діяльності. Причому, переважну частину (63,1 %) з них склали невеликі села з чисельністю населення у діапазоні: до 49 осіб - 25,7 %, 50-99 осіб - 16,8 %, 100-199 осіб - 20,6 % [4].

Таблиця 1 - Соціальна сторона проблеми сільської зайнятості. Стан благоустрою сільських населених пунктів України.¹

№ з/п	Показники	Забезпеченість, %
1	Загальна кількість сільських населених пунктів	28574 – 100 %
2	Централізоване опалення	56,7
3	Водопостачання	68,5
4	Каналізація	61,2
5	Природний газ	52,5
6	Наявність ванн	57,7
7	Відсутнє жодне з названих видів благоустрою	2,2
8	Тверде покриття доріг (від загальної протяжності сільських вулиць (на 01.11.2005)	44,5
9	Освітлення сільських вулиць (на 01.11.2005)	7,3
10	Наявність дитячих дошкільних закладів	30,0
11	Наявність шкіл	49,0
12	Наявність відділень зв'язку	41,3
13	Наявність лікарняних закладів	66,8
14	Кількість сільських населених пунктів (де є діти 7–17 років), що не мають шкіл	51,0
15	Клуби та будинки культури (на 01.11.2005)	44,6
16	Бібліотеки (на 01.11.2005)	49,1
17	Кіноустановки (на 01.11.2005)	95,0
18	Будинки побуту (на 01.01.2006)	2,5
19	Комплексні приймальні пункти (на 01.01.2006)	1,8
20	Лазні (на 01.01.2006)	4,7
21	Не мали на своїй території будь-яких суб'єктів господарської діяльності	49,0

¹ За даними суцільного обстеження сільських населених пунктів, які здійснював Держкомстат України, станом на 01.11.2005 р.

Таблиця 2 - Сільські населені пункти, в яких відсутні будь-які суб'єкти господарської діяльності (на 01.11.2005 р.)

Показники	Населені пункти, де відсутні будь-які суб'єкти госп. діяльності, одиниць	у тому числі з числом жителів (осіб)						
		до 49	50-99	100-199	200-299	300-499	500-999	1000 і більше
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	13975	3587	2352	2881	1627	1655	1320	553
- у відсотках, (%)	100,0	25,7	16,8	20,6	11,6	11,8	9,5	4,0

Іншими словами, найгірша ситуація у цьому відношенні у малих селах, що неминуче призводить до їх деградації та повного занепаду. Адже відсутність суб'єктів господарювання не дає можливості сільським радам поповнювати місцеві бюджети та

розвивати соціальну інфраструктуру у сільській місцевості, відповідно і зменшується кількість робочих місць для селян, створюється напруга на сільському ринку праці.

Відповідно до законодавства України витрати сільськогосподарських підприємств на будівництво об'єктів соціальної інфраструктури повинні компенсуватися за рахунок державного бюджету. В результаті аграрної реформи усі суб'єкти сільської соціальної інфраструктури, що були у складі сільськогосподарських підприємств передані на баланс сільських рад. Проте, через відсутність фінансування із місцевих бюджетів, такі суб'єкти поступово згортають свою діяльність, або здебільшого перепрофілюються на інші види суто комерційної діяльності. Ось чому актуальною є необхідність здійснення кардинальної територіальної реформи у сільській місцевості та розвитку продуктивних сил на селі. Сільська рада фактично є недієвим органом, який намагається перекидати виконання своїх функцій на органи вищого порядку та безкінечно вимагати надання дотацій із державного та місцевих бюджетів, що не можна вважати нормальним.

Заради справедливості зазначимо, що існує чимало прикладів, коли окремі сільськогосподарські підприємства дійсно дбають про соціальні проблеми села, забезпечують зайнятість та гідну оплату праці, розвиток соціальної сфери села. Але це скоріше виняток, ніж правило.

Держава постійно приділяє увагу питанням розвитку села. Проте, аналіз стану розвитку сільських територій вказує на відсутність системних заходів і практичних дій, підпорядкованих поточним і стратегічним інтересам та проблемам конкретного сільського населеного пункту, виробничо-господарської структури, кожного мешканця села. Сьогодні, не лише виробництво сільськогосподарської продукції повинно бути фундаментом розвитку сільських територій, а й піклування, в першу чергу, про селянина, його потреби, бажання, створення умов для нормальної життєдіяльності сільського населення.

Ми вважаємо, що сьогодні настав час розробити стратегію сільського розвитку в Україні та затвердити її Кабінетом Міністрів України. Потрібно прийняти спеціальний Закон України "Про сільський розвиток України". Село повинно мати відповідний орган управління своїм розвитком. З цією метою доцільно було б реформувати Міністерство аграрної політики України у Міністерство аграрної політики та сільського розвитку України. Це дасть змогу сконцентрувати усі фінансові ресурси, що виділяються із Державного бюджету для села, розвивати продуктивні сили у сільській місцевості та вирішувати питання зайнятості сільського населення.

Питання розвитку сільських територій та зайнятості сільського населення, подолання труднощів і перешкод на цьому шляху й надалі стоятимуть надзвичайно гостро, а вирішення їх потребуватиме подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Звіт про НДР „Дослідження стану та динаміки ринку праці на селі та розробка пропозицій щодо усунення дисбалансу між попитом та пропозицією робочої сили на підприємствах у сільській місцевості” (заключний) – К.: НДІ праці і зайнятості населення, 2008. - 147с.
2. Кваснікова Г.С. Доходи населення та економічний стан держави // Економіка АПК – 2005. - №1-С. 116-121.
3. Гнибіденко І. Підвищити рівень добробуту людей та зменшити кількість бідних // Соціальний захист. – 2004. - №12. – С. 7-12.
4. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2006. – 207 с.

Стаття посвячена розгляду проблем соціального розвитку села і зайнятості сільського населення.

Article is devoted consideration of problems of social development of village and agricultural population employment

Одержано 12.05.09